

"Mellan 1902 och 1908 körde jag båtarna mellan Ivö klack och Bromölla. Jag är född uppe i Vånga 1885. På den tiden fick man ju ge sig ut och tjäna födan, när man hade konfirmerats. Jag började med detsamma på Iföverken. Jag gav mig i väg hit och sökte jobb. Den första jag träffade här var disponenten Appé, men han kunde ju inte tala någon vidare svenska och inte förstod han väl så bra heller, så han sa' att de inte hade något. Men så träffade jag en som hette Svensson, som var verk-mästare, och han kunde tala tyska och tjänstgjorde som någon sorts tolk, och genom att han lade sig ut för mig så fick jag börja arbeta här. Han var ju verk-mästare, så han kunde själv anställa folk. Svensson hade tidigare varit sjökapten och blev sedermera byggmästare och byggde pråmar. Han kom i ropet för att han kunde tala tyska.

När jag kom hit 1902, så fanns det inte många hus här. Det fanns en kalkugn och så höll de på att bygga två rundugnar, en sorts stora höga ugnar, som de brände retorter i; de blev färdiga 1902. Rundugnarna var väl en 6 m höga. Där gjorde de sådana här retorter till gasverken, väldiga stora rör av cha-motte. I gasverken laddades de med kol. Det var tyskar, som bör-jade med att bränna retorter, och tillverkningen av retorter

var deras finaste på fabriken då. Här gjordes ju bara själva rören. De skickades till Danmark och olika platser här i Sverige. Det var naturligtvis en tysk uppfinning det där. Nu är det helt borta, för de använder inte sådana retorter vid gasverken längre.

Här var i samhället inte mer än på sin höjd 10 gamla hus, när jag kom hit. Det låg några bondgårdar strödda häromkring och så var det några hus nere i Tunnby. Så kallades platsen här, innan det kom någon fabrik. Det var för att det var så glest med hus, som den kallades så. Det var hus, som låg vid vägen strax innan man kommer till fabriken. Men de är nedrivna nu de flesta. Det har gått successivt, och så har de ersatts med modernare byggnader. De som fanns här då var Skansen, som låg ungefär där direktör Lund har sin villa och handlare Nilssons hus och några till, kanske 10 tillsammans. Tre av dem är kvar ännu, handlare Nilssons mitt emot Axel Jönssons gård och så det huset som ligger mitt för Kooperativa, fast det är ombyggt. Det kallades för Smedbondens. Han som bodde där hette BondeJönsson och var smed. Och så är det det som ligger mitt för kontoret, Sven Jönsson heter han som har det nu. De husen är de enda som finns kvar av det gamla Tunnby. Tunnby var en by inom Ivetofta församling.

Skansen hade sitt namn av att det troligen varit någon s.k. 'försvarsbastition' för Årup, det löd nämligen under Årup. Gamla kanalen gick utmed handlare Nilssons hus, och på andra sidan låg Skansen. Men 1872 så ändrades Skräbeåns lopp i och med att Ivösjön sänktes, och då fick ju inte Skansen samma betydelse längre. Det byggdes säkert för att försvara vägen och bron, som låg intill. Skansen var ett gammalt hus, en låg, riktigt gammaldags träbyggnad med halm-tak. När jag kom hit, så var det skjutsstation, och så hade de ölservering, men så 'brände' det ner för en 10-12 år sen. Annars var det ju meningen att det skulle ha konserverats.

Det var ett par familjer som bodde där, mest arbetare vid bruket. En som bodde där hette Albin Svensson; han gör byggnadsarbeten och bor i Åby nu. När Skansen brann ner, så bodde det en familj där, som hade varit trädgårdsmästare vid Trolle-Ljungby. De hette Persson och bodde där som pensionerade. Under min första tid här var det en som kallades för Skansa-Sissan, som stod för ölserveringen där. Och så länge hon levde så fick de servera öl, men sen togs det bort, när hon dog. Det var nog 1908 eller något däromkring, som hon dog. Hon var säkert 90 år då. Hon hade tjänstefolk till hjälp, jag

minns en som hette Bengta Dahlberg. Hon är död hon också nu. Vi gick dit rätt mycket om kvällarna och drack öl på den tiden. Det fanns en stor sal liksom på en gästgivargård, den var nog åtminstone en 5-6 m i fyrkant, och så hade de stora bord och stolar omkring. Något egentligt logi hade de inte, men man kunde beställa skjuts där. Det var med häst och vagn. Här var ju bönder då som tog skjutsar. De hade kontrakt med Sissan. Den sista som hade det hette Nils Nilsson och kallades för Åstras-Nisse. Han var från Åby. Men när Sissan dog, så försvann skjutsarna också.

De som bodde i småhusen i Tunnbys kallades för husmän eller torpare. Bönderna ägde jorden, och så byggde de hus, och så hade de folket som bodde där till att sköta jorden. Det var inga självägande småbrukare då. Jordegendomarna var inte så särskilt stora; här var 4 gårdar ursprungligen. Ivetofta nr 10 köpte Iföverken redan omkring 1901. Det är den marken, som alla husen ligger på här runt om. 3:an ägdes av Nils Persson i Bromölla, och så var det Jöns Håkanssons, som kallades för Gunka-gården. Det är den som ägs av Axel Jönsson nu. Honom brukar de kalla Gunka-Axel. Det var egentligen flera gårdar, som hörde under 10:an, det var mantal av Ivetofta

ACC. N:R M. 11280 :5

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND
—

nr 10, som var uppdelade på 3 gårdar, som var ungefär lika stora. Annars var det bara åkrar alltihop häromkring.

Husmännen skulle göra dagsverken för sin jord. Så var det hemma i Vånga också. Vi skulle göra 50 dagsverken för jorden hemma. Och då hade vi så mycket så vi kunde ha en enda ko. Men det var ju inget pris på daglönen på den tiden."

"På ingenjör Hermansens tid var de mycket ut och åkte med en lustyacht, som Hermansen köpt. Den hette Ivön och köptes 1903. Verkmästar Svensson och jag och en till var nere i Köpenhamn och hämtade den. Det var en tulljagare, som de byggde om, och sen var de ute och seglade varje år. Ingenjör Hermansen var gift med en svägerska till greve Lerche af Lerchenborg, och det var han som släppte till pengarna här vid fabriken, han la' åtminstone en million här vid Iföverken, som han inte fick något för. Hermansen och Lerche köpte den där båten av danska staten.

En gång skulle de där herrarna ut och segla tillsammans med goda vänner från Danmark, så vi åkte ner till Köpenhamn för att hämta dem. Det var Svensson, som var kapten då. Hermansen gav en del pengar till Svensson för att han skulle betala ut lön till oss, men då gick det inte bättre än att Svensson försvann i Köpenhamn och kom inte igen förrän efter två dagar, och då var pengarna slut. Så det blev ingen seglats av den gången. Svensson kom ju i onåd naturligtvis och slutade. Han slog sig på att bli byggmästare sen. Men han kom visst i nåder igen så småningom.

Båten låg förtöjd i Sölvesborgs hamn. Jag var med ett

par tre år på somrarna och seglade nere i Öresund. Ibland var vi upp till Viken och Höganäs och in till Hälsingborg. Det var härliga dagar. Det var både danska och svenska her-
rar, som tog sig ledigt så där en 14 dars tid på sommaren. Båten var på en 40-50 tons dräktighet, så den var inte liten. Nere i båten var det en salong med sängar, som man bara kunde fälla in i väggen, så var det färdigt. Enklare mat lagade vi ombord, men skulle det vara finare, så seglade vi in till någon hamn, t.ex. Hälsingborg och beställde mat från någon restaurang, och då kom de ner med alltsammans och dukade och ställde fram. Och sprit var det ingen brist på, det vill jag lova. De hade spritlager ombord med allt i dryckesvaror. På dagarna badade de och solade, och på nätterna festade de.

Sen så köpte bolaget en liten kalkö, som hette Forellen vid Gotland, och där hände det inte bättre än att båten slogs sönder vid ett oväder."

"Svensson tog själv in mig här och lät mig börja nere på sjön. Då med detsamma styrde jag pråmarna, men sen körde jag båtarna, som bogserade pråmarna. Först hade de bara en båt, men så köpte de en till och gjorde den i ordning till bogserbåt. Det måste alltid finnas någon som kunde stå på pråmen och styra den. Det fick jag hålla på med det första året, men sen styrde jag bogserbåtarna.

Sen slammeriet hade kommit till, kunde vi köra 30 laster kaolin om dagen. Det var inget lätt göra att lossa från pråmarna, för alltsammans skulle skyfflas från pråmen och upp i rallan med en spade. Det var särskilda arbetade som lossade. Jag minns särskilt en som hette Nöbbelin - han bor i Ivetofta - och Håkan Håkansson, 'Gunka-Håkan', för de var så skickliga att lossa. Men det var ett rent omänskligt slit.

1903-05 byggdes slammeriet, och då var det det viktigaste.

Vi körde i skift. Ibland fick vi börja kl. 4 på morgonen; vi skulle köra, så att det var pråmar att lossa för jäman. Ena veckan började vi 4, nästa 6 och veckan därpå 8, och sen höll vi på olika länge på kvällen. När vi började kl. 8, kunde vi få hålla på till 9-10 på kvällen. Det berodde ju också på hurdant väder det var. Det slutade brytningen kl. 6.

och när de hade lastat sista pråmen, så kunde vi fara hem. Det skulle alltid finnas pråmar färdiga att lossa här på morgonen. Men det gjorde inte vi. Vi bara körde. Vi tog 3-4 pråmar på släp hem. Det var små båtar vi körde. Sen köpte de större båtar omkring 1908. De kunde ta en 8-10 pråmar och körde ändå fortare än vi gjorde med 3-4. Det skulle alltid vara någon på pråmen för att koppla och förtöja. På båten fick man både elda och styra själv. Det var mycket sällan att det var någon passagerare med på båten. Men sen efter konkursen så byggde de om den ena båten och hade den till passagerarbåt. Den hette Delfin och den andra Axel, och så var det en som hette Tor. Men det var bara Delfin som tog passagerare. Folk kunde de alltid få, det var så många som ville komma ut på söndagarna. Jag hittade en anteckningsbok en gång från 1910, och där hade jag skrivit att jag var fri en enda söndag på hela sommaren. Människorna hade sprit med sig och var fulla och galna många gånger. Ibland var ledningen själv ute, och ibland var det arbetare eller organisationer.-1906-07 var det som att vända en hand, när man tänker på förhållandena här vid bruket, det blev en helt annan anda, och man söp inte som förut."

"När vi hade fått slammeriet, så var det judar, som tog på sig arbetet, för de kunde inte få svenska arbetare i vanlig ordning till det. Det var så smutsigt och otäckt arbete. Judarna tog det på entreprenad, kan man säga. Det var tre bröder Verständig, som importerade arbetare från Galizien. Sen skulle judarna ha något visst per ton färdig kaolin. Men galizierna hade det rysligt. De fick 50 öre om dan och födan och bodde i baracker härnere på fabriksområdet. Där kunde ingen människa komma in. Där var smala gångar med sängar över varann. Och de hade ingen annan matattiralj än kniv och sked och mugg och någon tallrik. Kvinnor hade de också med. Det tog slut med den där galizierimporten 1914, då var det ju många polacker, som måste hem när kriget bröt ut. Men många av de yngre som inte hade kommit upp i exercisåldern stannade kvar, och många är kvar ännu och har blivit svenska medborgare. Det var mycket stora importörer av galizier här i Skåne även på andra håll då. Polackerna arbetade dels på Ivön vid gruvan och dels i slammeriet."

"Första åren här så gällde den regeln, att den som söp och härjade värst han var bäst. Men det försvann när vi fick fackförening här. Då blev allt annorlunda. Spriten var ju så billig förr. Man kunde få ett stop sädesbrännvin för 32 öre i Danmark. Och här i Sverige var det ju inte ransonerat med spriten utan man kunde köpa så mycket man ville. Här i Sverige kostade brännvinet 90 öre litern. Det söps något alldeles förfärligt här i början. Öl kunde man få först hos Skansa-Sissan och när det kom bort, så började det komma tre ölkuskar här 2 dar i veckan vardera, det var alltså 6 av veckans dagar, som man kunde köpa öl. De kom från Finlandsbryggeriet i Kristianstad och från Sölvesborg och Klippan. De körde ut med hästskjuts. På Skansen sålde de Karlskrona-öl. Spriten köpte man i Sölvesborg och Fjälkinge, det fanns gästgivargård i Fjälkinge. Då var det en som for härifrån och köpte en hel stor kagge som delades när han kom hem. Före 1906-07 levde de mest på sill och sprit och dricka. - Ledningen höll sig för sig och de andra var ute på vägarna och härjade. Då var det inte roligt att komma här på lördags- och söndagskvällarna.

På sommarlördagarna brukade vi vara nere i Årups park

och dansa. Där fanns en jordbana, som man kunde dansa på. Flickor fanns det från byarna häromkring. På fabriken arbetade väl kanske ett halvt tjog fruntimmer. Det var visst ingen som var gift, tror jag, ja, ett par gamla gummor som var där var kanske gifta. Fruntimmerna arbetade i chamottefabriken. De bar de pressade tegelstyckena och satte dem på hyllorna, där de skulle torka. Man satte stenen på en trälapp. Det var stora stenar, en 10 tum tjocka, och de vägde säkert en 40 kilo, så det var inget lätt arbete. Stenarna sattes in på 'regalierna', hyllor som var över ugnarna.

På vintrarna var det inte så ofta man kom tillsammans. Det skulle vara om man hyrde något rum någonstans och dansade. Där vi har parken vid sjön i Bromölla fanns det en öppen dansbana omkring 1906-07. Folkets hus fick vi 1908. 1907 hade vi nykterhetsförening i Bromölla, som byggde en dansbana vid 'pyntarna'. När de grävde den nya kanalen omkring 1870, så kastade de upp stora jordvallar på ömse sidor, s.k. pyntar. Vi hyrde marken där dansbanan låg av sjösänkingsbolaget.

1903-05 så byggde de slammeriet här. När de hade byggt färdigt, så lät Hermansen uppföra ett trähus till invigningen som festlokal, och där var vi mycket och dansade sen. Vi frå-

gade disponenten om vi fick lov att vara där, och sen så kom vi dit på söndagskvällarna. Det var bara ett träskjul, men det hade ju väggar och tak. Det revs nog ungefär 1912-13.

Där posten och sparbanken ligger nu, var det dels hotell och dels affär. Det var en som hette Lindgren, som byggde det huset. Brödernas affär låg tidigare där. Efter Lindgren kom det en som hette Persson och sen en som hette Pettersson. Nu är det bröderna Anton och Bernt Andersson som har affären. Anton Andersson var butiksbiträde hos Pettersson och övertog sedan affären. Den första affären var egentligen handlare Nilssons, som ligger mitt emot Axel Jönssons gård. Den fanns redan när jag kom hit. Det var en diverseaffär, där man kunde få allt möjligt, sill och bröd och salt och rökat fläsk. Charkuterivaror fanns just inte på den tiden.

Jag bodde i ett hus, som nu är rivet. Vi kallade det för Sven Karls. Det låg ungefär där 'Bröderna' är nu. Det var ett gammalt hus. Vi bodde fyra ungar i ett rum, så sotrt som detta, det var inte så noga med att bo på den tiden. Vi betalade 1.25 i veckan för rummet, och så hade vi 20 öre i timmen för 10-12 timmars arbetsdag. Det blev ungefär 2.40 om dan, det var det högsta man kunde komma upp till. En del hade ackordsarbete, och de kunde ju tjäna något mer."